

12. Honold A. Krieg. Robert-Musil-Handbuc. hrsg. Birgit Nübel, Norbert Christian Wolf. Berlin/Boston, 2016. S. 636–642.

13. Löser K. Das Ich und das Andere. Identität, Sinn und Erzählen in die Amsel von Robert Musil. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1756-1183.2010.00085.x> (дата звернення 20.06.2018).

14. Musil R. Frühe Prosa und aus Nachlass zu Lebzeiten. Berlin, 1988. 380 S.

15. Zeller R. Von den Notizen im Krieg zum literarischen Text. Textgenetische Studien zu Musils Nachlass. URL: <http://edoc.unibas.ch/52466/> (дата звернення 20.06.2018).

УДК 821.113–343(489)

ФОЛЬКЛОРНІ ДОМІНАНТИ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ Г.К. АНДЕРСЕНА

FOLK DOMINANT LITERARY TALES OF G.K. ANDERSEN

Капустян І.І.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської та німецької філології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

У статті на матеріалі казок Г.К. Андерсена з'ясовано специфіку скандинавської літературної казки. Автором виокремлено сучасне бачення в літературознавстві жанру літературної казки як одне з найбільш дискусійних, дидактично актуальних питань сучасного вітчизняного і закордонного літературознавства. Охарактеризовано фольклорні домінанти в казках Г.К. Андерсена, які увійшли до збірника «Сказки, рассказанные детям».

Ключові слова: Г.К. Андерсен, фольклорні мотиви, сюжет, літературна казка, автор, світобачення.

В статье на материале сказок Г.К. Андерсена определена специфика скандинавской литературной сказки. Автор дает описание современного видения в литературоведении жанра литературной сказки как одного из наиболее дискуссионных, дидактично актуальных вопросов современного отечественного и зарубежного литературоведения. Охарактеризованы фольклорные доминанты в сказках Г.К. Андерсена, которые вошли в сборник «Сказки, рассказанные детям».

Ключевые слова: Г.К. Андерсен, фольклорные мотивы, сюжет, литературная сказка, автор, мировоззрение.

In the article on the material of the tales by H.C. Andersen the specificity of the Scandinavian literary tale is determined. The author gives a description of the modern view in literary criticism on to the genre of the literary fairytale as one of the most controversial, didactic-topical issues of contemporary national and foreign literary criticism. The author as well has characterized the folkloristic dominants in H.C. Andersen's tales which were included in the collection "The tales told to children".

Key words: H.C. Andersen, folklore motifs, plot, literary fairytale, author, world outlook.

Постановка проблеми. Літературна казка як самостійний напрям у художній літературі Скандинавії формувалася протягом багатьох років. За довгий час свого становлення та розвитку цей жанр став універсальним жанром, що охоплює явища навколишнього життя людини.

Як і народна казка, що постійно змінюється, літературна казка також увібрала риси нової реальності, вона завжди була й залишається тісно пов'язаною із соціально-історичними подіями та літературно-естетичними напрямками. Скандинавська літературна казка зросла не на порожньому місці. Фундаментом їй стала казка народна. У сучасному літературознавстві жанр літературної казки є одним із найбільш дискусій-

них та дидактично актуальних питань сучасного вітчизняного і закордонного літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історична заслуга літературної казки полягає в органічному наслідуванні та багаторівневному відтворенні фольклорних традицій, у створенні продукуючої основи, яка, у свою чергу, стає «генотворчим центром» для створення найрізноманітніших жанрових модуляцій художнього твору [1, с. 11]. Деякі науковці визначають її як авторський твір, що має самостійний ідіостиль художнього світосприйняття письменника. В українському та російському літературознавстві казка стала предметом дослідження таких учених: О. Галича, В. Грушевського,

В. Гришук, Л. Дерези, І. Денисюк, М. Лановик, І. Лупанової, Ю. Ярмиша, Л. Брауде, Т. Леонова, М. Липовецького, О. Горбонос та ін., які досліджували релятивність фольклорної та літературної казки, водночас намагалися виявити спільні та відмінні риси цих жанрів.

Входження літературної казки у скандинавський контекст відбулося завдяки творчості Г.К. Андерсена, який знайшов у фольклорних казках Данії той фантастичний субстрат, який став для автора генотворчим центром ареалу літературної діяльності. На основі фольклорно-етнографічних матеріалів, сюжетів із народних казок та переказів персональна художня рефлексія Г.К. Андерсена допомогла створити оригінальний жанр.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей жанру літературної казки Г.К. Андерсена. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: розкрити специфіку творів письменника, які поєднують у собі ознаки фольклорної казки та реалістичних жанрів художньої літератури XIX ст. (повісті, роману); визначити фольклорні жанрово-стильові домінанти казок митця.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо розуміння літературної казки як жанру сучасними вітчизняними вченими. О. Горбонос у своїх наукових роздумах виокремлює основні параметри лонгітюдних науково-теоретичних концептів жанрової природи літературної казки та характеризує типологічні паралелі жанрово-структурної модифікації літературної казки як результату динаміки жанру в загальному літературному процесі [11]. Дослідник сучасної української казки Ю. Ярмиш визначає літературну казку як «жанр літературного твору, в якому в чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій і, як правило, в оригінальних сюжетах і образах у прозі, віршах або драматургії розв'язуються морально-етичні або естетичні проблеми» [11].

Дослідниця вважає, що подана дефініція жанру – літературна казка – не виокремлює найбільш важливу його рису, а саме співвідношення народно-казкових образно-стильових засобів і власне авторських. Можна погодитися із твердженням М. Липовецького, що Ю. Ярмиш «відходить від принципово важливого для літературної казки питання відношення до народно-казкових традицій взагалі. Закономірно, що під указані параметри можна підвести найрізноманітніші жанри – від байки до фантастичної новели романтизму» [2, с. 11].

Така генопозиція Ю. Ярмиша, на думку О. Горбонос, зартикулювала певну дихотомію

окремих генотверджень у його історико-літературному дослідженні сучасної літературної казки, надрукованої окремим виданням під назвою «У світі казки» (1975 р.). Дослідник розкриває процес формування літературної казки як жанру та зазначає: «Згадаємо казку Г.К. Андерсена «Сніжна королева». Там все своє, народжене фантазією геніального казкаря: образи дітей – Кая, Герди, суворої Сніжної Королеви, оригінальний сюжет, не повторюваний у жодній народній казці тощо» [11].

За твердженням дослідника, у казках Г.К. Андерсена панує єдиновладдя авторського «Я», а народно-казкова стихія не пульсує, як реальна об'єктивна художня даність літературних казок письменника. За твердженням Ю. Ярмиша, практично необмежена свобода письменника щодо народної казки як традиційно унормованої поетичної структури є позицією автора літературної казки як деструктив-стосунків із художнім світом народної казки. Цю диспропорцію Ю. Ярмиш прагне ліквідувати у визначенні, поданому в «Українській літературній енциклопедії» (1990 р.), де зазначено, що літературна казка – «це жанр, котрий спирається на основні закони фольклорної казки, художній твір, в якому використано народний казковий сюжет, образи, органічно поєднано елементи дійсності та художньої вигадки, вимислу» [11].

Як свідчить досвід вітчизняної, російської та західноєвропейської художньої практики, розвиток літературної казки розпочався шляхом прямого перенесення фольклорного жанру в авторську художню систему (М. Липовецький) і виникненням перших жанрових різновидів літературної казки – художнім переказом народно-казкового сюжету та літературної казки за фольклорними мотивами.

На думку всіх дослідників, максима розвитку фольклорно-казкового жанру в літературному ареалі – власне авторська літературна казка. У ній як своєрідній жанроформі створення авторського «світообразу» і реалізації його екзистенційно-ціннісної позиції «використовуються основні закони жанру, без запозичення фольклорних сюжетів та образів» [11, с. 3]. Із часів свого виникнення і дотепер жанрова матриця літературної казки постійно розвивається у зв'язку з особливостями її пульсації в неідентичних сферах естетичної свідомості різних епох, панівних літературних напрямів і методів, авторських ідіостилів. Дослідник має справу не зі статичним жанровим явищем, а з якісно динамічним, зумовленим і своєрідністю форм взаємодії народно-казкових

і авторсько-творчих художніх елементів у його структурі, і наявністю певних типів зв'язку між ними.

Як бачимо, автори прагнуть надати статусу легітимного визначення персоналістичній жанровій дефініції Л. Брауде, дослідниці скандинавської літературної казки. «Л. Брауде трактує літературну казку як авторський художній, прозаїчний або віршований твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; здебільшого фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей, твір, в якому неймовірне диво відіграє роль сюжетотворчого чинника, є вихідною основою характеристики персонажів» [1, с. 283–284].

Данські народні казки мають свій, відмінний від інших країн та культур, містично-казковий колорит і ареал. Перші митці, що звернулися до жанру казки, зібрали, систематизували, обробили, поклали на літературну мову твори усної народної словесності, надали їм нового життя. Серед них згадаємо французького письменника Шарля Перро (1628–1703 рр.), німецьких фольклористів, братів Якоба та Вільгельма Грімм.

Народні казки дали поштовх для фантазії багатьом митцям, які створювали власні художні твори за фольклорними зразками. Так, казки німецьких письменників В. Гауффа та Е.Т.А. Гоффмана, які сповнені фантастико-алегоричних та сатиричних мотивів, із глибоким філософським змістом, глибоко вразили Г.К. Андерсена та дали поштовх для написання власних творів.

Г.К. Андерсен стверджував: «Для мене казка, яка увібрала в себе давні перекази про закривавлені могили та про благочестиві історії з дитячих книжок як народні, так і літературні традиції, є найпоетичнішою з-поміж неосяжного царства поезії, і той, кому даний (талент), нехай наповнить її трагічним чи комічним, наївним чи іронією й гумором, і нехай лірична струна, мова довірливої дитини та мова вченої людини послужать йому, а якщо так – то де, як не в казкареві, в єдиному серед поетів живе дух Аладдіна? Адже саме він, герой народної казки Ганс Чурбан, чи, як його називають норвежці, Еспен-замарашка, завжди, зрештою, перемагає: сідає на коня і долає шлях на скляну гору і завойовує серце принцеси. Отже, поетична безпосередність, над якою в казці сміються старші брати, все ж таки заявляє про себе повною мірою, і молодший брат, що піднімається до царства поезії, завойовує її, ту королівську доньку і півцарства.

Безпосереднє і божественне є в нас самих – ось суть душі та міць поезії. Все тілесне, матеріальне, все, що створене за допомогою каблучки Нуреддіна, силою науки та розуму – змінне та короткотривале, наче мода на певний крій одягу, і лише поезія та душа перебуватимуть у безсмерті вічності» [6, с. 19]. Прості домашні речі: посуд, дитячі іграшки, предмети одягу, рослини та квіти, на які можна натрапити в полі чи городі, у садку чи біля будинку; зовсім звичайні, домашні тварини і птиця – це улюблені казкові персонажі Г.К. Андерсена, кожен зі своєї історією, характером, манерою поведінки й своїм гумором, вередуваннями й дивацтвами.

Поєднання казкового, чарівного і реального, повсякденного робить твори митця однаково цікавими для дітей та дорослих. Діти сприймають зовнішню, конкретну форму казкової події, їх зачаровують перемога добра над злом, швидка зміна подій, дорослі розуміють складні людські стосунки, які стоять за казковою схемою, знаходять у цих казках глибоку філософію, приклади справжнього життя, з його радощами та розчаруваннями, любов'ю та смертю, правдою і брехнею.

За Л. Брауде: «Літературна казка – це авторський художній твір, прозаїчний або поетичний твір, який ґрунтується або на фольклорних джерелах, або є суто оригінальним; твір переважно фантастичний, чарівний, який замальовує незвичайні пригоди вигаданих героїв і в деяких випадках орієнтований на дітей; твір, у якому чудо відіграє роль сюжетотворювального чинника, служить відправною точкою характеристики персонажів» [1, с. 234].

Надзвичайно чітко помітні фольклорні риси, народні мотиви в казках Г.К. Андерсена «Кресало», «Маленький Клаус та Великий Клаус», «Дорожний товариш», «Свинопас», «Ганс Чурбан». У них ми бачимо персонажів, типових для народних казок, а саме: доброго попутника-помічника, солдата, бідного селянина, свинопаса, старших та молодших братів, короля та королеву, принца і принцесу, а також тварин, птахів та комах. Серед фантастичних героїв скандинавських народних переказів та легенд у казках Г.К. Андерсена трапляються тролі, русалки, відьми.

Письменник у казці «Русалонька» зберігає стильові критерії фольклорної казки, слідує її епічним законам, наприклад, використовує невідзначені топографічні і хронологічні формули (дія відбувається десь далеко, на березі моря: «Далеко, у відкритому морі, вода зовсім синя, наче пелюстки волошок, і прозора, наче скло, – проте й глибоко там! Жоден якір не дістане дна.

Багато дзвіниць довелось би поставити одна на одну, щоб верхня могла виднітися з води. Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки», у невеличкому містечку, селі: «В одному селі жили два чоловіки, і обидва вони мали однакові імена, їх звали Клаусами»), анімізацію природи (вітер, очерет).

Літературна казка Г.К. Андерсена як складний синтетичний субстрат, де, окрім різних варіантів народних казок та сюжетів, постають образи, притаманні данським переказам, – ельфи, привиди тощо, набуває рис всеохоплюючого явища з різноманітними мотивами життєвого ареалу.

Висновки. У вивченні скандинавської літературної казки та науково-літературознавчому аналізі можна виокремити декілька етапів. Перший етап – це час початкового накопичення матеріалу,

коли основна увага була зосереджена на описі фольклорної і літературної казок. Другий – намагання розмежувати ці два види творчості, сформулювати їхні загальні та спільні ознаки; третій – період теоретичного осмислення власне літературної казки як самостійного жанру художньої літератури, визначення її місця в жанровій системі того чи іншого періоду літературного розвитку.

У контексті скандинавського літературознавства літературна казка Г.К. Андерсена має декілька рівнів, а саме фольклорні доміанти, які становлять на лише народні казки і перекази, прислів'я та приказки, окремі літературні твори також. Г.К. Андерсен надзвичайно влучно поєднав фольклорну казку з елементами інших літературних жанрів, як-от лірична поема чи соціальна драма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брауде Л. Скандинавская литературная сказка. М., 1979. С. 257.
2. Грищук В. Літературна казка: становлення і розвиток жанру. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Літературознавство». 2013. Вип. 1 (1). С. 22–27.
3. Галич О., Назарець В., Васильев Є. Теорія літератури: підручник. К., 2001. С. 283–284.
4. Грушевський М. Казки Н. Кобринської. ЛНВ. 1900. Річник III. Т. IX. С. 16.
5. Леонова Т. Російська літературна казка XIX ст. в її відношенні до народної казки. Томськ, 1982. С. 8.
6. Мурадян К. Писатели Скандинавии о литературе: сб. ст. М.: Радуга, 1982. С. 19.
7. Пропп В. Трансформація чарівних казок. Фольклор і дійсність. К.: Генеза, 2005. 184 с.
8. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. Л.: Просвещение, 1986. 365 с.
9. Теория літератури. М.: Наука, 1995. 495 с.
10. Andersen Jens. Hans Christian Andersen: a new life. New York: Woodstock & London, 2005. 622 p.
11. Горбонос О. Літературна казка: сучасний теоретичний аспект. URL: <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/38/9.pdf>.